

پیام‌های شهیدان درباره حجاب با واکاوی از وصیت‌نامه‌هایشان

احمد هدایت‌پناه شالدهی^۱، بدریه هدایت‌پناه^۲، مرضیه هدایت‌پناه شالدهی^۳

چکیده

هدف اصلی این مقاله، پیام‌های شهیدان درباره حجاب با واکاوی از وصیت‌نامه‌هایشان است. نمونه آماری شامل ۸۷۸ وصیت‌نامه شهیدان است که در دو مرحله مهر و آذر ۱۴۰۲ از منابع معتبر استخراج شد که عمدتاً از استان‌های اصفهان، گیلان، مازندران، تهران، قم، هرمزگان بود. کلیه مطالب و محتوای وصیت‌نامه‌های شهیدان به صورت تحلیل عملگراییانه و معنایی مورد شمارش قرار گرفت. در مجموع بعد از غربالگری و با عنایت به فراوانی واژگان کلیدی، ۵۰ واژه که مربوط به حجاب بود استخراج و شمارش شد. اشتراک واژگان در وصیت‌نامه‌های شهیدان درباره حجاب و مضامین مربوط ۷۶/۶ درصد بود. به‌طور متوسط در هر وصیت‌نامه ۳/۲۴ پیام‌ها مستقیماً با واحد حجاب و ۲/۳۶ واژگان با مضمون حجاب بود. به عبارتی، ۵۷/۹ درصد از فراوانی‌های پیام‌ها فقط درباره حجاب و ۴۲/۱ درصد به مضمون حجاب مربوط بود. ۸/۰۱ درصد شهیدان به خواهران سفارش نموده‌اند، حضرت زهرا (س) و حضرت زینب (س) را الگوی خویش قرار دهند، در ۶ درصد پیام‌های وصیت‌نامه‌ها آمده که رعایت حجاب مثل خون شهید است و ۲ درصد اظهار داشته‌اند که حجاب مثل سنگر است. شهیدان اختراعات آفرین جنگ تحمیلی که حدود ۴۰ سال پیش وصیت‌نامه‌شان را نگارش نموده‌اند، تأکید داشتند که بانوان، حجاب، این دستور الهی را که در چندین آیه از قرآن مجید به صورت مستقیم و غیرمستقیم آمده رعایت کنند؛ اما برخلاف انتظار، عده‌ای به این حکم الهی کم توجه شده و ناخواسته تمایلشان به پوشش اسلامی کم‌رنگ شده است. لذا وظیفه آحاد تأثیرگذار جامعه است که نسبت به این موضوع حساس باشند و با همت و غیرت خویش، راه و روش اسلامی را به این افراد تبیین نمایند. در این رهگذر از همه ابزارها موجود مانند دانش، رفتار، گفتار و رسانه‌ها و امثالهم به نحو مطلوب و مؤثر می‌توان بهره گرفت، حتی از شهیدان عزیز هم می‌توان استعانت جست؛ زیرا شهیدان شاهد هستند و به‌نوعی با جامعه ارتباطش برقرار است؛ بنابراین از جامعه اسلامی ایران به‌ویژه خواهران انتظار می‌رود که پیام‌های این عزت‌آفرینان را اجابت فرمایند و این شاخص‌ترین پیام شهیدان بود و گفته‌اند حجاب همچون سلاح و لباس رزم است.

واژگان کلیدی: اسلام، پیام، حجاب، شهدا، وصیت‌نامه.

۱. عضو هیئت علمی وابسته دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت (نویسنده مسئول)

Ahmad.hedayatpanha@gmail.com

atharhedayatpanah@gmail.com

m.hedayatpanah.86@gmail.com

۲. اداره کل آموزش و پرورش استان گیلان

۳. مدرس دانشکده فنی و حرفه‌ای ولی عصر (عج) تهران

مقدمه

حجاب واژه‌ای عربی است، معنای آن در فرهنگ فارسی چنین است: «پرده، ستر، نقابی که زنان چهره خود بدان پوشانند، روبند، برقع، چادری که زنان سرتا پای خود را بدان پوشانند» (معین، ۱۳۸۸ ج ۱: ۱۳۴۰). حجاب از مفاهیمی است که کثرت استعمال آن در مباحث مختلف، تبیین معنای دقیق آن را ایجاب می‌کند. در علم فقه مراد از حجاب، پوشش خاص زنان است که همه بدن را به جز صورت و کف دو دست تا مچ شامل می‌شود. این واژه در آیات و روایات نیز به‌کاررفته، اما معنای لغوی آن (مانع و حائل) مراد بوده است. لذا استفاده از این لفظ در معنای پوشش زنان نسبتاً جدید است. حجاب فقهی را نمی‌توان دقیقاً مترادف واژه پوشش دانست؛ زیرا هر پوششی، حجاب نیست (غروی نایینی، عامری، ۱۳۸۶: ۱۱۳).

حجاب، به معنای پوشش اسلامی بانوان، دارای دو بُعد ایجابی و سلبی است. بُعد ایجابی آن، وجوب پوشش بدن و بُعد سلبی آن، حرام بودن خودنمایی به نامحرم است؛ و این دو بُعد باید در کنار یکدیگر باشند تا حجاب اسلامی محقق شود؛ گاهی ممکن است بُعد اول باشد، ولی بُعد دوم نباشد، در این صورت نمی‌توان گفت که حجاب اسلامی محقق شده است (مکارم، بی‌تا). به‌زعم استاد شهید مطهری، کلمه «حجاب» هم به معنای پوشیدن است و هم به معنی پرده و حاجب. آن پوشش حجاب نامیده می‌شود که از طریق پشت پرده واقع شدن صورت گیرد. قرآن کریم در داستان سلیمان، غروب خورشید را این‌طور توصیف می‌کند: «حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (سوره ص، ۳۲)» یعنی تا آن وقتی که خورشید در پشت پرده مخفی شد. پرده حاجز میان قلب و شکم را «حجاب» می‌نامند (مطهری، ۱۳۹۶: ۶۳) حجاب به معنی خاص، به معنی پوشش زن است که در آیات مختلف قرآن از جمله آیه ۳۱ سوره نور و آیات ۳۳ و ۵۹ سوره احزاب به‌عنوان یکی از احکام وجوبی اسلام به آن اشاره شده است و آن این است که زن، هنگام معاشرت با مردان، بدن خود را بپوشاند و به جلوه‌گری و خودنمایی نپردازد (مکارم، ۱۳۸۷ ج ۱۷: ۴۰۵-۳۹۷). هکذا: با توجه به آیه ۳۰ سوره نور^۱ می‌توان استنباط کرد که: بر مردان واجب است برای حفظ ایمان خود نگاه خود را از حرام حفظ بدارند. مردان چشم خود را از گناه محفوظ بدارند. در واقع شروع گناه با نگاه

۱. قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ". (نور، ۳۰)

می‌تواند شکل بگیرد؛ و تقوای چشم برای مردان توصیه شده است. پوشیدگی مناسب مردان و داشتن چشم پاک برای حفظ پاکدامنی. خداوند بر همه حال ما واقف است. در محضر خدا معصیت نکنیم. در واقع این آیه مردان را از چشم‌چرانی و نگاه هوسران نهی کرده است؛ و این برای جلوگیری از انحرافات جنسی می‌باشد. با تأمل در این آیه می‌توان فهمید که حجاب مختص زنان نیست؛ و مردان در حفظ کرامت خود نیازمند آن هستند که نگاه خود را مستور از حرام بدارند. بعد از خطاب آیه ۳۰ نور به مردان، آیه ۳۱ سوره نور^۱ برای زنان نازل گردید (و به زنان مؤمن بگو تا چشم‌های خود را (از نگاه هوس آلود) فرو گیرند و ...). نکته مهم اینکه؛ خداوند متعال در آیه ۳۰ سوره نور نخست به مردان مسلمان و سپس در آیه بعد به زنان مسلمان فرمان می‌دهد از چشم‌چرانی اجتناب کنند و در رعایت پوشش بدن از نامحرمان کوشا باشند.

درباره حدود پوششی که در اسلام بر زن واجب شده است، با توجه به همه دلایل موافق و مخالفی که در مسئله هست، از دیدۀ فقهی چنین است:

۱. در اینکه پوشانیدن غیروجه و کفین بر زن واجب است، از لحاظ فقه اسلام هیچ گونه تردیدی وجود ندارد. این قسمت جزء ضروریات و مسلمات است. نه از نظر قرآن و حدیث و نه از نظر فتاوی در این باره اختلاف و تشکیکی وجود ندارد. آنچه مورد بحث است، پوشش چهره و دست‌ها تا معج است.

۲. مسئله «وجوب پوشش» را که وظیفۀ زن است از مسئله «حرمت نظر بر زن» که مربوط به مرد است باید تفکیک کرد. ممکن است کسی قائل شود به عدم وجوب پوشیدن وجه و کفین بر زن و در عین حال نظر بدهد به حرمت نظر از جانب مرد. نباید پنداشت که بین این دو مسئله ملازمه است (مطهری، ۱۳۹۶: ۱۶۴). نقش کلیدی در بیان نوع پوشش برای زنان کلمه جلباب است. در واقع جلباب از لحاظ معنایی به مفهوم جامه‌ای است که بدن را می‌پوشاند. حال گاهی به معنای روسری و مقنعه‌ای بزرگ تفسیر می‌شود که زن سر و سینه‌اش را با آن می‌پوشاند و دیده شده است افرادی نیز آن را به معنای چادر تفسیر کرده‌اند. در واقع با این کلمه، حجاب در قرآن مطرح و برای زنان بیان شد. در مفهوم جلباب اختلاف نظر وجود دارد. در اینکه

۱. وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ و... (نور، ۳۱)

منظور از «جلباب» چیست مفسران و ارباب لغت چند معنی برای آن ذکر کرده‌اند؛ اما بیشتر به نظر می‌رسد که منظور پوششی است که از روسری بزرگ‌تر و از چادر کوچک‌تر است چنان‌که نویسنده «لسان العرب» روی آن تکیه کرده است (مکارم، ۱۳۸۷، ج ۱۷: ۴۲۸) البته، تنها آیه‌ای که در آن واژه «حجاب» به کار رفته است، آیه ۵۴ از سوره احزاب می‌باشد (مطهری، ۱۳۷۹: ۶۶). مفاد آیات ۳۰ و ۳۱ سوره نور که از آیات اصلی مربوط به تکلیف پوشش است، در واقع مربوط به وظایف زن و مرد در معاشرت (ارتباط) با یکدیگر است (مکارم، ۱۳۸۷: ۴۰۱-۴۰۰). آنچه مشهود است به صورت سنتی قریب به اتفاق مردم مسلمان به‌ویژه زنان ایرانی دارای حجاب شرعی بوده‌اند و همواره به اسلام معتقدند و به آن عشق می‌ورزند و این علاقه به اسلام و ائمه را در مناسبت‌ها به منصفه ظهور گذاشته‌اند؛ اما در دنیای امروز رعایت حجاب شرعی و عام توسط عده‌ای سهواً یا عمدتاً جدی گرفته نمی‌شود و این دغدغه‌ای برای خانواده‌ها و متصدیان و قاطبه مسلمین و مؤمنین مبدل شده است؛ هرچند که موعظه‌ها و نصایح و راهکارهای متنوع تبلیغی و قانونی از طریق متولیان امر در دستور کار بوده و در این باره همت می‌نمایند. در این راستا نگارندگان بر این شدند که از شهیدان مدافع اسلام و وطن استعانت جویند. بدین لحاظ در این نوشتار از افتخارآفرینان انقلاب اسلامی که با تمام وجود از اسلام و میهن دفاع کرده و جانشان را فدا و شهید شدند، مدد گرفته، سفارش‌های مکتوب آنان در وصیت‌نامه‌شان را درباره حجاب و اکاوی نموده تا نشر نتایج آن‌ها خاطر نشانی باشد به هم‌میهنانی که به ارزش‌های اسلامی و رعایت حجاب شرعی کم‌توجهی می‌کنند. لذا این مقاله باهدف واکاوی وصیت‌نامه‌های شهدا، به تحلیل محتوی آن‌ها پرداخته تا تذکری باشد برای عده‌ای که به پوشش و رعایت حجاب شرعی مقید و پایبند نیستند یا جدی نمی‌گیرند و اظهار می‌نمایند که قلبشان پاک و صاف است؛ و به اسلام عشق می‌ورزند و دارای عفاف هستند.

عفاف و حجاب

دو واژه عفت و حجاب در اصل معنای منع و امتناع مشترک‌اند. حجاب و پوشش ظاهری، لزوماً به معنای برخورداری از همه مراتب عفاف نیست، عفاف بدون رعایت پوشش ظاهری نیز قابل تصور نیست، حجاب اسلامی ابعادی گسترده دارد و یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین ابعاد آن، حجاب درونی و باطنی و ذهنی است که فرد را در مواجهه با گناه و فساد، از عقاید و ایمان راسخ درونی برخوردار می‌کند و اساساً این حجاب ذهنی و عقیدتی، به منزله سنگ بنای دیگر حجاب‌ها، از جمله حجاب و پوشش ظاهری است؛ زیرا افکار و عقاید انسان، شکل‌دهنده رفتارهای اوست. بین حجاب و پوشش ظاهری و عفت و بازداری باطنی انسان، تأثیر و تأثر متقابل است؛ بدین ترتیب که هرچه حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر باشد، این نوع حجاب در تقویت و پرورش روحیه باطنی و درونی عفت، تأثیر بیشتری دارد (رضاعلی و سلطانی، ۱۳۹۳) روایت است، روزی پیامبر اکرم (ص) هنگام ورود به خانه دخترش، نخست دست بر روی در گذاشت و در را کمی عقب زد. سپس فرمود: «السلام علیکم». فاطمه (ع) پاسخ سلام پدر را داد. پیامبر فرمود: «اجازه دارم وارد شوم؟» عرض کرد: «وارد شو یا رسول‌الله». پیامبر فرمود: «کسی که همراه من است هم آیا اجازه دارد وارد شود؟» فاطمه (ع) فرمود: «مقنعه بر سر من نیست» و هنگامی که خود را به حجاب اسلامی محجب ساخت، پیامبر (ص) دوباره سلام کرد و حضرت فاطمه (ع) جواب سلام داد و باز اجازه ورود برای خودش گرفت و پس از پاسخ فاطمه (ع)، اجازه ورود برای همراهش جابر بن عبدالله گرفت (احمدی، ۱۳۷۸: ۲۱)؛ بنابراین از جمله اهداف تشریح حکم الهی، وجوب حجاب اسلامی، دستیابی به تزکیه نفس، طهارت، عفت و پاکدامنی است. علاوه بر حجاب عام، همواره باید حجاب حواس به‌ویژه حجاب، چشم، حجاب گفتار، حجاب در رفتار و... نیز موردنظر باشد. از مجموع مباحث طرح‌شده به‌روشنی استفاده می‌شود که مراد از حجاب اسلامی، پوشش و حریم قائل شدن در معاشرت زنان با مردان نامحرم در انحای مختلف رفتار، مثل نحوه پوشش، نگاه، حرف زدن و راه رفتن است؛ بنابراین، حجاب و پوشش زن نیز به‌منزله یک حاجب و مانع در مقابل افراد نامحرم است که قصد نفوذ و تصرف در حریم ناموس دیگران را دارند. همین مفهوم منع و امتناع در ریشه لغوی عفت نیز وجود دارد (مکارم، ۱۳۷۴ ج ۱۴). به‌طورکلی؛ حفظ و

استحکام خانواده، حفظ کرامت زن، آرامش روحی اجتماعی، امنیت، احترام و آرامش را می‌توان از مهم‌ترین فواید و ثمرات حفظ حجاب دانست. در واقع فلسفه پوشش اسلامی چند چیز است:

۱. آرامش روانی؛ ۲. استحکام پیوند خانوادگی؛ ۳. استواری در اجتماع؛ ۴. ارزش و احترام زن (مطهری، ۱۳۹۶: ۸۰-۷۴).

پیشینه حجاب

الف) نظری

حجاب در ادیان و اقوام پیش از اسلام وجود داشته و آیاتی در قرآن و احادیثی از ائمه (ع)، از وجوب و اهمیت آن سخن گفته‌اند به بیان دیگر؛ حجاب از ارزنده‌ترین نمادهای فرهنگی، اجتماعی در تمدن ایرانی - اسلامی است که پیشینه آن به قبل از ورود اسلام برمی‌گردد و در فرهنگ اسلامی به اوج تعالی و منتهای ارزش و اعتبار خود می‌رسد، در مقابل، بدحجابی به‌عنوان انحراف از هنجارهای اجتماعی، برحسب زمان و مکان و علل به وجود آورنده آن، اشکال و صور مختلفی به خود می‌گیرد (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۶۹). حجاب و پوشش در مفهوم عام آن همیشه ناظر بر شرم و حیا بوده است، این مقوله خصلتی انسانی داشته و تاریخ را بر نمی‌تابد و شامل مرد و زن است (سوره اعراف: ۷). همین خصلت انسانی، یکی از فلسفه‌های اصلی پوشش آدمی بوده و نمی‌تواند تنها برای حفاظت از سرما و گرما باشد (حداد عادل، ۱۳۸۶: ۶). آنچه از مجسمه‌های به‌جامانده، کتیبه‌ها و نقش برجسته‌های تاریخی، استنتاج گردیده است، تاریخ بشر قبل از میلاد و پس‌از آن، پوشش زن و مرد را نشان می‌دهد. بررسی تاریخی حاکی از آن است که ایرانیان، پوشش را به عنوان امری والا پاس داشتند و بدان مفتخرند و بسیاری از ممالک را هم تحت تأثیر قرار دادند: «در کیش آریایی، زنان محترم محجوب بوده‌اند. زنان محترم ایران، برای حفظ حیثیت طبقه ممتاز و ایجاد حدودی که آن‌ها را از زنان عادی و طبقه چهارم امتیاز دهد، صورت خود را می‌پوشاندند و گیسوان خود را پنهان نگه می‌داشتند» (ماجراجو، ۱۳۸۵: ۱۱۴).

به نظر ویل دورانت: «زنان طبقات بالای اجتماع، جرئت نداشتند که جز در تخت روان روپوشدار، از خانه بیرون بیایند. در نقش‌هایی که از ایران باستان بر جای مانده است، هیچ صورت زن دیده نمی‌شود...» (ویل دورانت، ۱۳۸۱، ج ۱: ۴۳۴).

تاریخ نشان می‌دهد که زنان ایرانی در دوره‌های مختلفی همچون مادها، پارس‌ها، اشکانیان و سامانیان دارای حجاب بوده‌اند، برای نمونه در کتاب «پوشاک باستانی ایرانیان» آمده، «لباس زنان اشکانی، پیراهنی بلند تا روی زمین، گشاد، پرچین، آستین‌دار و یقه راست بوده است. پیراهن دیگری نیز داشته‌اند که روی اولی می‌پوشیدند و قد این یکی نسبت به اولی کوتاه و یقه باز بوده است. روی این دو پیراهن چادری سر می‌کردند. چادر زنان اشکانی به رنگ‌های شاد و ارغوانی یا سفید بوده است» (مؤمنی، ۱۳۸۶: ۵۳).

چادر به معنی لباس و پوشش از واژه‌های پهلوی است و نشان می‌دهد که این واژه از ابتدای دوره ساسانیان (و حتی قبل از آن دوره) مورد استعمال داشته است. از سروده‌های فردوسی در شاهنامه این نتیجه به دست می‌آید که از ابتدای تاریخ یعنی از دوران پادشاهی جمشید و فریدون، زنان ایران پوشیده روی بوده‌اند.

آمدن تهمینه دختر شاه سمنگام نزد رستم.

ز پرده کس ندیده مرا نه هرکس آوا شنیده مرا

به زندان افکنندن افراسیاب بیژن را:

منیژه بیامد به یک چادرا برهنه دوپای و گشاده سرا

به سه چیز باشد زنان را بهی که باشند زیبای تخت مهی

بگفت این و بگشاد چادر ز روی همه روی ماه و همه مشک موی

(علوی، ۱۳۸۰: ۴۷-۴۴).

تا پیش از نزول آیات حجاب، زنان مسلمان با همان لباس معمول و مرسوم آن زمان، در جامعه حاضر می‌شدند، با مردان سخن می‌گفتند و حتی با آنان بر سر یک سفره می‌نشستند و از یک ظرف غذا می‌خوردند؛ تا اینکه در سال پنجم هجری، حجاب بر زنان پیامبر واجب شد «يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنَّ أُنثَىٰ تَبَرَأَ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب: ۳۲-۳۱). سال پنجم هجری، آیه حجاب همسران پیامبر (ص) بر آن حضرت نازل شد. همه مردان برابر دستور این آیه شریفه می‌بایست از پس پرده با همسران پیامبر (ص) سخن بگویند. در مرحله دوم، خویشاوندان نسبی از دایره این حکم بیرون شدند و آنان اجازه یافتند با همسران پیامبر (ص) بی‌آن که پرده‌ای در بین باشد، سخن بگویند. در مرحله سوم، جلباب (چادر) به عنوان حقی برای همسران و دختران پیامبر (ص) و زنان مؤمن قرار داده شد. در مرحله چهارم، آیات سوره نور احکام حجاب بانوان را روشن ساخت. در مرحله پنجم، اجازه گرفتن برای ورود به محل استراحت بانوان محرم، مطرح شد:

از آنجا که هر پدیده اجتماعی علاوه بر صورت و شکل، دارای یک جوهر و محتوا هم هست، پدیده حجاب نیز می‌تواند دارای محتوای یکسان و اشکال متنوعی باشد. به گفته واتسون «نوع حجاب» بسیار متنوع است. از چادر مشکی یکدست زنان ایرانی تا روسری‌های رنگارنگ و منحصر به فرد زنان مصری، طیف گسترده‌ای از اشکال پوشش دیده می‌شود که روسری‌های رنگی دختران روستایی ترک، پوشش زنان مسلمان اروپا موسوم به «تای راک»^۱ پوشش سفید زنان الجزایری موسوم به «هایک»^۲ و «برقع» زنان عمانی همه را در برمی‌گیرد. (واتسون، ۳۸۲: ۳۳۰-۳۰۹)؛ اما محتوای این اشکال متنوع حجاب، در واقع حالتی از متانت و وزانت و عفاف و حیا می‌باشد. در مقابل، ممکن است مقوله حجاب دارای شکل واحد، اما محتوای متفاوت و مختلفی باشد (محبوبی منش، ۱۳۸۶).

ب) پژوهشی

پژوهشی که توسط نظری مقدم با «تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس» با بررسی محتوایی تعداد ۹۷ وصیت‌نامه شهید گیلانی دفاع مقدس انجام داد، برجسته‌ترین و مهم‌ترین مضامین مورد اشاره در وصیت‌نامه‌ها احصا و مورد بررسی قرار گرفته. با تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلان، ۱۷ مقوله استخراج گردید و این مقوله‌ها در قالب سه مقوله کلان

1. TIE RACK

2. HAIK

تعریف گردیدند؛ در مجموع، وصیت‌نامه شهدای گیلانی شامل سه دسته مضامین مذهبی و اعتقادی، سیاسی-اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی بود. در میان مضامین مذهبی و اعتقادی، امام حسین (ع) و مهدویت و در میان مضامین سیاسی-اقتصادی، امام خمینی (ره)، ولایت فقیه و مبارزه با ابرقدرت‌های جهانی و در میان مضامین اجتماعی-فرهنگی، خانواده و وحدت و همگرایی اجتماعی، از جمله پربسامدترین مقوله‌های مورد اشاره در وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی به شمار می‌روند (نظری مقدم، ۱۴۰۱).

تحقیقی هم علی پور، قاسمی و نخعی با هدف بررسی و تحلیل وصیت‌نامه شهدای تربیت معلم خراسان جنوبی با روش تحلیل محتوا و بررسی اسنادی با روش نمونه‌گیری در دسترس روی ۱۲ وصیت‌نامه شهدای تربیت معلم، انجام دادند. یافته‌های حاصل از تحلیل وصیت‌نامه‌ها در ۸ مضمون اصلی «فلسفه حضور در جبهه»، «نگاه شهدا به امام خمینی (ره)»، «اهمیت دادن به مسجد و مراسم‌ها»، «رسالت دانشجو معلمان»، «رهنمود برای مردم»، «حرمت پدر و مادر»، «رعایت حجاب و مسائل اسلامی» و «انتقال فرهنگ عاشورایی» دسته‌بندی شد. به طوری که می‌توان از یافته‌های پژوهش نتیجه گرفت که شهدا با نگاه ژرف به اهمیت رسالت خطیر دانشجو معلمان ضمن انتقال اهمیت تربیت درست نسل آینده در وصیت‌نامه‌های خود، برگرفتن انتقام خون شهدا از دشمن تأکید کردند و مسائلی همچون توجه به مراسم‌ها و اهمیت قائل شدن و حضور مستمر در مساجد، رعایت حجاب توسط خواهران و توجه ویژه به ایام محرم جزء وصیت شهدا به دانشجو معلمان و مردم می‌باشد (علی پور، قاسمی و نخعی، ۱۴۰۱).

پژوهش دیگری که توسط فروغ زاد و سلطانی با هدف شناسایی مضامین مبنی بر الگو قرار دادن ائمه (ع) و توسل به آن بزرگواران در وصیت‌نامه‌های شهدا با روش تحقیق اسنادی و تکنیک مورد استفاده تحلیل محتوا و واحد ثبت مضمون با جامعه آماری، تمامی وصیت‌نامه‌های موجود در بنیاد شهید و امور ایثارگران انقلاب اسلامی خراسان رضوی بود که تعداد ۱۰۳۴ مورد از وصیت‌نامه‌ها به عنوان نمونه تصادفی انتخاب و برای پاسخ به سؤالات تحقیق، مضامین و محورهای اصلی وصیت‌نامه شهدا با کلیدواژه‌های مرتبط با اسامی و القاب ائمه معصوم و جستجوی متنی نرم‌افزار آفیس استخراج شد. نتایج نشان داد که بعد از نام و یاد خداوند، امام حسین (ع) نزدیک‌ترین معصوم به شهیدان بوده که علاوه بر نقش الگو و مرجع شهیدان در مبارزه علیه کفار، در ترغیب

رزمندگان به شهادت‌طلبی و نیز تسلی بخشی به خانواده‌های شهیدان تعیین‌کننده بوده و در راهنمایی خانواده‌ها و جوانان از منظر شهیدان سهم قابل توجهی داشته است. علاوه بر ایشان، امام زمان (عج)، امام علی (ع)، حضرت فاطمه (س) و حضرت رضا (ع) از جمله معصومین، همچنین حضرت زینب (س) از دیگر بزرگوارانی بوده‌اند که شهیدان ارتباط قلبی محکمی با آنان داشته‌اند و همواره پیروی از آن‌ها را به دیگران توصیه نموده‌اند. تحلیل محتوای وصایا نشان داد که هریک از معصومین جایگاه و نقش ویژه‌ای در زندگی و مبارزه شهیدان داشته‌اند (فروغ‌زاد و سلطانی، ۱۳۹۷).

تحقیقی دیگری که توسط برزویی و گودرزی با عنوان «تحلیل ادبی وصیت‌نامه شهدای دانشجوی استان چهارمحال و بختیاری باهدف واکاوی سبک‌شناسی وصیت‌نامه‌های شهدای دانشجوی استان چهارمحال و بختیاری با روش تحلیلی توصیفی انجام شده. وصیت‌نامه‌ها از سه جنبه محتوا، زبان و صور خیال و آرایه‌های ادبی بررسی شده‌اند. از نظر محتوا، رزمندگان بیشتر مسائل دینی و اعتقادی مانند ستایش پروردگار، پیامبر (ص) و امامان (ع)، استشهاد به آیات و احادیث قرآنی، بیان انواع رابطه بین انسان و خداوند، توکل، دفاع از اسلام، رضا و توبه را در وصیت‌نامه‌های خود مطرح کرده‌اند. همچنین به مسائل سیاسی و اجتماعی چون نقش امام خمینی (ره) در جنگ، استناد به سخنان وی و آرزوی دیدارش، دعوت مردم به اطاعت از ولایت فقیه، دفاع از انقلاب اسلامی، استعمارستیزی، پند دادن به اقشار مختلف جامعه از اعضای خانواده تا بازاریان و کارمندان پرداخته شده است. البته توجه بسیار کمی نیز به مسائل اقتصادی شده است. از نظر زبانی، زبان این وصیت‌نامه‌ها ساده و روان است؛ همچنین در این نوشته‌ها به انواع مختلف صور خیال و آرایه‌های ادبی به صورت محدود توجه شده است که مهم‌ترین ویژگی آن‌ها، تأثیرپذیری از فرهنگ جبهه به‌خصوص در تصاویری چون تشبیه است و از ابزار و عناصر جنگ به‌عنوان دست‌مایه صور هنری استفاده شده است (برزویی و گودرزی، ۱۴۰۰). همچنین پژوهشی که توسط فراحانی و ربیعی به مطالعه و تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهدای دانش‌آموز و فرهنگی آموزش و پرورش تاکستان در دوران دفاع مقدس به شیوه اسنادی و با کمک تکنیک محتوایی پرداخته، در مجموع از ۵۳۹ گزاره مطلوب از وصیت‌نامه‌ها ۲۰ مقوله از ۲۵ وصیت‌نامه یافت گردید. درنهایت با بررسی داده‌های توصیفی مقوله‌ها، سه مقوله بصیرت، روشنگری، اعتقاد راسخ به جهاد،

ولایت فقیه، امام خمینی (ره) و توصیه به تقوی، رضای الهی و مبارزه با نفس از اهمیت بالاتری نسبت به سایر مقولات در وصیت‌نامه‌های شهدای آموزش و پرورش تاکستان برخوردار بودند (فراحانی، فراحانی و ربیعی، ۱۰۰). آنچه از مضامین چکیده‌ها برمی‌آید، همگی به صورت کیفی و با تحلیل مضمون انجام شده است؛ و محتوای وصیت‌نامه‌ها به صورت موضوعی طبقه‌بندی شده‌اند. در عین حال از پنج چکیده دریافت شده، فقط یک مقاله با مقوله حجاب در وصیت‌نامه‌ها یافت شد. لذا، در محتوای وصیت‌نامه‌ها تا آنجایی که توسط نگارندگان جستجو شد با عنوان محتوای پیام‌های شهیدان درباره واژه حجاب و واژگان مرتبط پژوهشی صورت نگرفته است. به همین لحاظ نگارندگان مصمم شدند تا پیام‌های وصیت‌نامه‌های شهیدان سرافراز را در حجاب به صورت ویژه بررسی و تحلیل نمایند؛ زیرا بیش از چهل سال از جنگ حق علیه باطل سپری شده است؛ و در این راستا عده زیادی از فرزندان رشید، مؤمن، پاک و مخلص میهن عزیز ما جان خویش را فدای اسلام و میهن و ناموس کردند و شهید شدند که همواره ناظر و شاهد هستند و انتظار می‌رود که احکام شرعی اسلام به‌ویژه حجاب در جامعه باغیرت اسلامی رعایت و نهادینه شود؛ اما برخلاف انتظار، عده‌ای از ایرانی‌ها که دانش و آشنایی آن‌ها نسبت به مفاهیم اسلامی به‌ویژه قرآنی اندک است، ناخواسته تمایلشان به پوشش اسلامی کمرنگ شده است، لذا وظیفه آحاد تأثیرگذار جامعه است که نسبت به این موضوع حساس باشند و با همت و غیرت خویش، راه و روش اسلامی را به این افراد تبیین نمایند. در این رهگذر از همه ابزارهای موجود مانند دانش، رفتار، گفتار و رسانه‌ها و امثالهم به نحو مطلوب و مؤثر می‌توان بهره گرفت، حتی از شهیدان عزیز هم می‌توان استعانت جست؛ زیرا شهیدان شاهد هستند و به‌نوعی با جامعه ارتباطشان برقرار است. در همین راستا آیت‌الله شهید مطهری می‌فرماید «رابطه شهید با جامعه‌اش دو رابطه است، یکی رابطه‌اش با مردمی که اگر زنده و باقی بود از وجودش بهره‌مند می‌شدند و فعلاً از فیض وجودش محروم مانده‌اند؛ و دیگر رابطه‌اش با کسانی که زمینه فساد و تباهی را فراهم کرده‌اند و شهید به مبارزه با آن‌ها برخاسته و در دست آن‌ها شهید شده است. بدیهی است که از نظر پیروان شهید که از فیض بهره‌مندی از حیات او بی‌بهره مانده‌اند، شهادت شهید تأثرآور است. آنکه بر شهادت شهید اظهار تأثر می‌کند در حقیقت به‌نوعی بر خود می‌گوید و ناله می‌کند. درس دیگری که باید جامعه بگیرد، این است که به‌هر حال باز هم در جامعه زمینه‌هایی که شهادت را ایجاد کند

پیدا می‌شود، از این نظر باید عمل قهرمانانه شهید از آن جهت که به او تعلق دارد و یک عمل آگاهانه و انتخاب شده است و به او تحمیل نشده است بازگو شود و احساسات مردم شکل و رنگ احساس آن شهید را بگیرد. اینجا است که می‌گوییم: شرکت در حماسه او و هماهنگی با روح او و موافقت بانشاط او و حرکت در موج او است» (مطهری، ۱۳۸۵: ۱۱۹-۱۱۶). بنابراین مقدمه‌ای که درباره حجاب و رعایت این حکم الهی نگارش شد، ادامه این نوشتار با نگاهی به سفارش‌ها و توصیه شهیدان عزیز جنگ تحمیلی در وصیت‌نامه‌هایشان با هدف بررسی پیام‌های شهیدان درباره حجاب با واکاوی از وصیت‌نامه‌هایشان با پاسخ به سؤال‌های زیر دنبال می‌شود.

سؤال‌های پژوهش:

۱. فراوانی واژگان در حجم وصیت‌نامه‌های شهیدان درباره رعایت احکام اسلامی چگونه است؟
۲. چه اندازه از حجم وصیت‌نامه‌ها فقط درباره واحد حجاب و مضامین آن است؟
۳. در پیام‌های شهیدان جنگ تحمیلی، چه عبارت‌هایی نوشته شده که وضعیت فعلی جامعه ما به آن‌ها نیاز دارد؟
۴. پیام‌های شهدا درباره حجاب خطاب به چه افرادی است؟
۵. در واکاوی وصیت‌نامه‌های شهیدان چه نوع پوششی به‌عنوان حجاب مد نظر شهدا بوده است؟

روش پژوهش

روش پژوهش برحسب هدف از نوع کاربردی است که برحسب تحلیل محتوای عمل‌گرایانه و تحلیل محتوای معنایی یانیس^۱ انجام شده است. همچنین در گردآوری داده‌ها، به روش کتابخانه‌ای با منابع معتبر و مستند مثل قرآن کریم، نهج‌البلاغه، کتاب‌های معتبر تفسیر، نظریه‌های علما و

اندیشمندان اسلامی، پژوهش‌های انجام‌شده توسط پژوهشگران و خبرگزاری‌ها و پایگاه‌های خبری دارای کد رسمی استفاده شده است.

ابزار تحقیق؛ وصیت‌نامه‌های شهیدان جنگ تحمیلی است.

نمونه آماری؛ وصیت‌نامه‌های ۸۷۸ نفر از شهیدان جنگ تحمیلی است که به صورت تصادفی از منابع معتبر از سراسر ایران. شامل استان‌های اصفهان، گیلان، مازندران، هرمزگان، قم و تهران دریافت شده است.

یافته‌های پژوهش

به برکت همراهی با شهدا و شرکت در حماسه آنان، نگارندگان با واکاوی از وصیت‌نامه‌های شهدا، پیام‌هایشان درباره حجاب به‌ویژه برای زنان استخراج و کلیدواژه‌های مربوط در جداول (۱) و (۲) منعکس شده است. جمع‌آوری وصیت‌نامه‌ها طی دو مرحله به فاصله زمانی مهر و آبان صورت گرفته است.

مرحله نخست ۶۵ واژه در ارتباط با حجاب و مضامین آن استخراج و کدگذاری شد. در مرحله دوم هم ۵۰ واژه شمارش شد. با توجه به صفر بودن ۱۵ کلیدواژه در مرحله دوم، بنابراین، ۱۵ کلیدواژه از مرحله اول حذف شد. در واقع فقط نقاط اشتراک دو مرحله کدگذاری شد و اشتراک واژگان استخراج‌شده ۷۶/۹۲ درصد برآورد گردید و این بیانگر آن است که همه شهدا دغدغه حجاب داشته‌اند و این ناشی از افکار بلند آن‌ها در نگارش وصیت‌نامه‌ها با درصدهای بالاست. جدول (۱) واژگان استخراج‌شده در قالب ۵۰ کد مشترک و مجموع آن‌ها را در دو مرحله نشان می‌دهد.

سؤال (۱) فراوانی واژگان در حجم وصیت‌نامه‌های شهیدان درباره رعایت احکام اسلامی چگونه است؟

جدول ۱. جمع‌بندی فراوانی‌ها و درصد‌های مربوط به وصیت‌نامه‌های شهدا درباره حجاب

مراحل	فراوانی وصیت‌نامه‌ها	مجموع واژه‌ها در محتوای وصیت‌نامه درباره احکام اسلامی	فراوانی واژگان مربوط به حجاب و مضمون آن
مرحله اول	۳۶۲	۱۱۲۴۷	۲۳۲۲
مرحله دوم	۵۱۶	۱۵۳۳۷	۲۵۹۶
جمع	۸۷۸	۲۶۵۸۴	۴۹۱۸

در پاسخ به سؤال (۱)، جدول بالا (۱) بیانگر آن است که در محتوای ۸۷۸ وصیت‌نامه شهیدان، در مجموع ۲۶۵۸۴ واژه درباره احکام اسلامی مشاهده شد. به عبارتی؛ به‌طور متوسط هر وصیت‌نامه شامل ۳۰/۲۷ واژه ایجابی مربوط به امور شرعی بود. از این واژگان ۵/۶ کلمه. به عبارتی، ۱۸/۴۹ درصد واژه مربوط به حجاب و مضامین آن است. جدول (۲) فراوانی‌های مربوط به واحد حجاب و مضامین آن و درصد‌های مربوط را نشان می‌دهد.

جدول ۲. جمع‌بندی فراوانی‌ها و درصد‌های مربوط به واژگان مندرج

در وصیت‌نامه‌های شهدا درباره حجاب

کد	جدول (۲)				
	واحد‌ها	اولداده مرحله اول	دومداده مرحله دوم	جمع داده‌ها	تکرار واژه
۱	حجاب و حجابتان	۵۷۶	۸۴۱	۱۴۱۷	۱/۶
۲	خواهر (خواهرم) و...	۳۵۱	۷۹	۴۳۰	%۴۹
۳	حجابتان را حفظ کنید	۲۰۳	۳۱۶	۵۱۹	%۵۹
۴	شهدا، شهید، شهادت	۱۳۷	۵۳	۱۹۰	%۲۲
۵	زن	۱۲۸	۱۸۷	۳۱۵	%۳۶
۶	حجاب (رعایت و...) مثل خون شهید است	۱۱۸	۱۹۱	۳۰۹	%۳۵
۷	الگو قرار دادن، حضرت زهرا (فاطمه)، حضرت زینب، سرمشق،	۱۲۰	۲۱۵	۳۳۵	%۳۸

پیام‌های شهیدان درباره حجاب با واکاوی از وصیت‌نامه‌هایشان ❖ ۹۱

دوره چهارم، شماره ۸، پیاپی ۷، بهار و تابستان ۱۴۰۲ ❖

					سرلوحه،	
۲	%۰۹۵	۸۴	۲	۸۲	حجاب اسلامی (رعایت)	۸
۲	%۱۳	۱۱۵	۶۲	۵۳	سنگر و حجاب	۹
۲	%۱۲	۱۰۶	۵۷	۴۹	حیا، عفت، حرمت و معرفت	۱۰
۱	%۵	۴۸	۱	۴۵	عزیز	۱۱
۲	%۱۲	۱۰۸	۷۲	۳۶	راه	۱۲
۱	%۷	۵۹	۲۶	۳۳	چادر	۱۳
< / ۱	%۴	۳۶	۴	۳۲	وصیت می‌کنم که حجاب داشته باشید	۱۴
/ ۱	%۶	۵۱	۲۳	۲۸	مادر	۱۵
< / ۱	%۴	۳۱	۸	۲۳	حجاب مثل جهاد است	۱۶
< / ۱	%۴	۳۲	۱۳	۱۹	پوشش	۱۷
۲	%۱۰	۸۴	۶۵	۱۹	مشت محکم	۱۸
< / ۱	%۴	۳۸	۲۰	۱۸	سرخ‌خون	۱۹
< / ۱	%۳	۲۳	۸	۱۵	حجاب شما موجب عزت، افتخار سربلندی است	۲۰
< / ۱	%۳	۳۰	۱۵	۱۵	سفارش	۲۱
< / ۱	%۲	۲۱	۷	۱۴	نگاه	۲۲
< / ۱	%۲	۱۴	۱	۱۳	تربیت	۲۳
< / ۱	%۳	۳۰	۱۸	۱۲	انقلاب	۲۴
< / ۱	%۳	۲۶	۱۴	۱۲	امام	۲۵
< / ۱	%۳	۲۴	۱۳	۱۱	خار	۲۶
< / ۱	%۲	۱۵	۵	۱۰	توجه جلب	۲۷
< / ۱	%۴	۳۳	۲۳	۱۰	سلاح	۲۸
< / ۱	%۲	۱۴	۴	۱۰	گل	۲۹

< / ۱	%۱	۱۰	۱	۹	حجاب و پاکدامن	۳۰
< / ۱	%۲	۱۳	۵	۸	نامحرم	۳۱
< / ۱	%۲	۱۳	۶	۷	فراوش	۳۲
< / ۱	%۱	۷	۱	۶	لباس رزم	۳۳
< / ۱	%۲	۱۴	۸	۶	حزب‌الله	۳۴
< / ۱	%۱	۹	۳	۶	قسم	۳۵
< / ۱	%۱	۹	۳	۶	واجب	۳۶
< / ۱	%۲	۱۵	۱۰	۵	استعمار	۳۷
< / ۱	%۳	۲۲	۱۷	۵	پاسداری	۳۸
< / ۱	%۱	۶	۱	۵	بدحجاب	۳۹
< / ۱	%۱	۸	۳	۵	امروز	۴۰
< / ۱	%۱	۸	۳	۵	مرگ	۴۱
< / ۱	%۱	۶	۲	۴	فرهنگ	۴۲
< / ۱	%۱	۹	۶	۳	ارزش (۳) به حجاب است	۴۳
< / ۱	%۱	۱۳	۱۰	۳	وقار و متانت	۴۴
< / ۱	%۱	۵	۲	۳	بهشت	۴۵
< / ۱	%۲	۱۷	۱۴	۳	ظاهر	۴۶
< / ۱	%۱	۵	۲	۳	باطن	۴۷
< / ۱	%۰.۵	۴	۲	۲	هراس	۴۸
۲	%۱۱	۹۶	۸۵	۱۱	سر (سرمشق)، سرلوحه	۴۹
۲	%۱۱	۹۴	۶۹	۲۵	بی‌حجابی باعث شادی شیطان (۳) و دشمنان (۱۹) و منافقین (۳) است	۵۰
۱۰۰	۵/۶۷	۴۹۱۸	۲۵۹۶	۲۳۲۲	جمع	

سؤال (۲) چه اندازه از حجم وصیت‌نامه‌ها فقط درباره واحد حجاب و مضامین آن است؟ در پاسخ به سؤال (۲)، به استناد داده‌های جدول (۱) ۱۸/۴۹ درصد حجم وصیت‌نامه‌ها به حجاب و عبارات مربوط و مضامین مربوط است، از حجم پیام‌های شهیدان، فقط ۱۰/۷ درصد آن به واحد حجاب اختصاص دارد. به عبارتی؛ به استناد جدول (۲) و کدهای ۱، ۳، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۳۰، ۳۹، ۴۳، ۵۰، به‌طور متوسط در هر وصیت‌نامه ۳/۲۴ پیام‌ها مستقیماً با واحد حجاب و ۲/۳۶ واژگان با مضمون حجاب مشاهده شد. به عبارتی، ۵۷/۹ درصد از فراوانی‌های پیام‌ها فقط درباره حجاب است و ۴۲/۱ درصد به مضمون حجاب مربوط است.

سؤال (۳) در پیام‌های شهیدان جنگ تحمیلی، چه عبارت‌هایی نوشته‌شده که وضعیت فعلی جامعه ما به آن‌ها نیاز دارد؟

در پاسخ به سؤال (۳)، به استناد جدول (۲) عبارت‌هایی نظیر رعایت حجاب مثل خون شهید است، حجاب مثل سنگر است، حجاب مثل جهاد است، حجاب مثل سلاح است. حجاب چون لباس رزم است. حجاب چون مشت محکم بر دشمنان است. بی‌حجابی باعث شادی شیطان، دشمنان و منافقین است؛ و...

سؤال (۴) پیام‌های شهدا درباره حجاب خطاب به چه افرادی است؟ در پاسخ به سؤال (۴)، به استناد کدهای ۲، ۵، ۱۵ جدول (۲)، پیام‌های شهدا در وصیت‌نامه‌ها به ترتیب به خواهر (خواهرم) با فراوانی ۴۳۰ (۸/۸ درصد) و زن با فراوانی ۳۱۵ (۶ درصد) و مادر با فراوانی ۱۵، (یک‌دهم درصد) در مجموع حدود ۱۵/۴ درصد پیام‌ها به این گروه‌ها اختصاص دارد؛ خطاب به مردها فقط ۳ مورد مشاهده شد.

سؤال (۵) در واکاوی وصیت‌نامه‌های شهیدان چه نوع پوششی به‌عنوان حجاب مدنظر شهدا بوده است؟

در پاسخ به سؤال (۵)، به استناد کد ۷ سرمشق، سرلوحه و الگو قرار دادن حضرت زهرا (فاطمه) (س) و حضرت زینب (س)، با فراوانی ۳۳۵ و کد، ۱۱۳ (چادر با فراوانی ۵۹) در وصیت‌نامه‌هایشان به حدود حجاب اشاره نموده‌اند. به عبارتی؛ در ۸/۰۱ درصد پیام‌ها به نوع پوشش اشاره شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله باهدف پیام‌های شهیدان درباره حجاب با واکاوی از وصیت‌نامه‌هایشان موردبررسی قرار گرفت و به سؤال‌های مطروحه درباره حجاب و مضامین آن از محتوای وصیت‌نامه پاسخ داده شد. مجموعه پیام‌های شهیدان که از وصیت‌نامه‌هایشان استخراج شده به صورت توصیفی تحلیل شد. فصل مشترک وصیت‌نامه‌های همه شهدایی که پیام‌هایشان موردبررسی قرار گرفت؛ رعایت حجاب و حفظ حجاب بود، همچنین؛ الگو قرار دادن فاطمه زهرا و حضرت زینب در پیام‌هایشان پررنگ بود. باآنکه همه وصیت‌نامه‌ها درباره شهدای جنگ تحمیلی بودند ولی پیام‌هایشان را طوری نوشته‌اند که گویا از اوضاع این روزهای جامعه مطلع بودند یا پیش‌بینی می‌کردند. نتایج این تحقیق با پژوهش‌های علی‌پور، قاسمی و نخعی و فروغ زاد و سلطانی هم سو است. گفتنی است بعضی از شهیدان در پیام‌هایشان نوع پوشش را هم مشخص نموده‌اند و گفته‌اند: بهترین پوشش چادر است. عده‌ای هم نوشته‌اند که رعایت حجاب مثل سنگر است. یا رعایت حجاب چون خون شهید است. حجاب مثل سلاح است، همچون لباس رزم است، دشمن‌شکن است و مشتی محکم بر و...؛ که در جدول (۲) آمده است. این شهیدان عزت‌آفرین تأکید داشتند که بانوان، حجاب، این دستور الهی را که در چندین آیه از قرآن مجید به صورت مستقیم و غیرمستقیم آمده رعایت کنند؛ اما برخلاف انتظار، عده‌ای از ایرانی‌ها، نسبت به حجاب کم توجه شده و ناخواسته تمایلشان به پوشش اسلامی کمرنگ شده است، لذا وظیفه آحاد تأثیرگذار جامعه است که نسبت به این موضوع حساس باشند و باهمت و غیرت خویش، راه و روش اسلامی را به این افراد تبیین نمایند. در این رهگذر از همه ابزارهای موجود مانند دانش، رفتار، گفتار و رسانه‌ها و امثالهم به نحو مطلوب و مؤثر می‌توان بهره گرفت، حتی از شهیدان عزیز هم می‌توان استعانت جست؛ زیرا شهیدان شاهد هستند و به‌نوعی با جامعه ارتباطشان برقرار است؛ و نتیجه دیگر اینکه آنچه از پیام‌های شهیدان در وصیت‌نامه‌ها استخراج شده بیانگر آن است که؛ می‌توان گفت، حجاب و پاکدامنی گوه‌ری ارزنده می‌باشد؛ که زنان و مردان در حفظ آن باید کوشا باشند. حجاب و پوشش زن نیز به‌منزله یک حاجب و مانع در مقابل افراد نامحرم است که قصد نفوذ و تصرف در حریم ناموس دیگران را دارند. همین مفهوم منع و امتناع در ریشه لغوی عفت نیز وجود

دارد؛ پوشش مناسب، زن را از شر دید جنسیتی به دور می‌دارد؛ و با توجه به آیات قرآنی مصون از آزار و اذیت مردان قرار می‌گیرند. اینجاست که باید گفت: حجاب صدفی است که گوهر زن را حفظ می‌دارد. آن چیزی که مشخص است می‌توان با بررسی آیات قرآن پی به اهمیت حجاب در قرآن برد. احکام و دستوراتی که اسلام در سیره معصومین و حضرت زهرا (س) الگوی عملی جوامع قرار داده، همه و همه بیانگر توجه دقیق و موشکافانه اسلام نسبت به سلامت جامعه و فرد می‌باشد. در روابط اجتماعی، عفاف و حجاب رمز بهداشت و سلامت روانی جامعه است و یکی از ارزش‌های والای انسانی و اسلامی که سرچشمه ارزش‌های دیگر و موجب آثار درخشان معنوی است، که می‌توان آن‌ها را از پایه‌های اخلاق و صفت کلیدی برای عقب زدن رذایل در روابط اجتماعی و سوق‌دهنده به سوی تکامل و درجات عالی و کمالات متعالی زنان و مردان در جامعه دانست. کلام آخر اینکه؛ بر اساس فرمایش رهبر انقلاب، چادر به معنای «حجاب برتر» می‌باشد.

منابع و مأخذ

- قرآن مجید، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای (۱۳۸۹). قم: انتشارات همگرا.
- نهج البلاغه، ترجمه حسین انصاریان (۱۳۷۸). چاپ دوم، تهران: انتشارات پیام آزادی.
- احمدی، حسین (۱۳۷۸). در سنگر عفاف: حضرت فاطمه زهرا و زینب کبری (ع) در آثار استاد شهید مرتضی مطهری (ره)، مرکز تحقیقات اسلامی سپاه، قم: چاپ نهضت.
- جوادی، الهه (۱۴۰۱). بررسی محدوده حجاب در آیات و روایات ائمه معصوم (ع). نشریه پژوهش‌های نوین در آموزه‌های قرآن و سنت، شماره ۱۰: ۷۲ - ۵۵.
- حداد عادل، غلامعلی (۱۳۸۶). فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی، چاپ هفدهم، تهران: سروش.
- دادجو، مهدی (۱۳۹۰). گزیده موضوعی وصیت‌نامه شهدا ۲، چاپ اول، تهران: نشر شاهد.
- ذوالفقاری، حسین (۱۳۸۵). موانع و مشکلات ناجا در کنترل بدحجابی، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، ۱(۱).
- رضاعلی، محمدباقر و سلطانی، مریم (۱۳۹۳). بررسی هدف از تشریح و فلسفه حجاب از دیدگاه اسلام، اولین همایش ملی فرهنگ عفاف و حجاب.
- عیدی، فرحناز و صداقتیان، زینب (۱۴۰۱). بررسی جهاد تبیین در زمینه حجاب و عفاف، نشریه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۵۰: ۱۶۸ - ۱۴۷.
- عبدیانی، نرجس (۱۳۹۷). ابعاد عفاف در سیره حضرت زهرا، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۹.
- علوی، هدایت الله (۱۳۸۰). زن در ایران باستان، چاپ دوم، تهران: انتشارات هیرمند.
- علی‌پور، محمد؛ قاسمی، سید علیرضا و نخعی، غلامحسین (۱۴۰۱). تحلیل وصیت‌نامه شهدای تربیت معلم خراسان جنوبی، مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، شماره ۷.
- غروی نایینی، وحیده و عامری، وحیده (۱۳۸۶). پویشی در معنا و مفهوم حجاب، فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۳۶.
- فراحانی، حمید؛ فراحانی، حمیده و ربیعی، حامد (۱۴۰۰). تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهدای آموزش و پرورش تاکستان، نخستین کنفرانس آموزش و پرورش و دفاع مقدس.
- فروغزاده، سیمین و سلطانی، سحر (۱۳۹۷). تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدا (با تأکید بر مفاهیم الگو و توسل به ائمه)، دوفصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، شماره ۱۷.

کرپیندورف، کلوس (۱۳۹۰). *تحلیل محتوا*، ترجمه هوشنگ نایی، چاپ پنجم، تهران: نشر نی.
کلینی، یعقوب (۱۳۴۸). *اصول کافی*، ترجمه سید جواد مصطفوی، چهارجلدی، تهران: انتشارات علمیه اسلامیة.

گودرزی، حسین و برزویی، محمد (۱۴۰۰). *تحلیل ادبی وصیت‌نامه شهدای دانشجوی استان چهارمحال و بختیاری*، نهمین کنگره ادبیات پایدار.

ماجراجو، محسن (۱۳۸۵). *نیازها و حجاب دختران*، قم: عطر یاس.

محبوبی منش، حسین (۱۳۸۶). *تحلیل اجتماعی مسئله حجاب*، مجله مطالعات راهبردی زنان، شماره ۳۸. مطهری، مرتضی (۱۳۷۹). *مسئله حجاب*، قم: انتشارات صدرا.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷). *تفسیر نمونه*. جلد: ۱۷، چاپ سی و ششم، تهران: انتشارات دارالکتاب اسلامیة.
مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷). *تفسیر نمونه*. جلد: ۱۴، چاپ سی و ششم، تهران: انتشارات دارالکتاب اسلامیة.
مکارم شیرازی، ناصر (بی‌تا). *سایت آیین رحمت - معارف اسلامی و پاسخ به شبهات کلامی*. شماره، ۴۱۸۳۸۲.

معین، محمد (۱۳۸۸). *فرهنگ فارسی*، شش جلدی، جلد یکم، تهران: انتشارات امیرکبیر.

مؤمنی، مینو (۱۳۸۶). *بازار سیاه چادر مشکي*، مجله شهروند امروز، شماره ۳۳.

مولایی پاره، برزو؛ سعیدی اصل، قدرت الله و سعیدی اصل، رضوان (۱۴۰۱). *فلسفه حجاب و نقش تربیتی آن در دین اسلام*، نشریه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری. شماره ۲۳.

نویان، فرهاد (۱۴۰۲). *تبیین تفاوت عفت و حجاب با مصداق یابی آن‌ها در قرآن و روایات*، مجله آفاق علوم انسانی، شماره ۷۶.

نظری مقدم، جواد (۱۴۰۱). *تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای گیلانی دفاع مقدس*، مجله ادبیات پایدار، شماره ۲۶.

واتسون، هلن (۱۳۸۲). *زنان و حجاب*، ترجمه مرتضی بحرانی، فصلنامه کتاب زنان. شماره ۲۰.

<https://makarem.ir/maaref/fa/article/index/418382>

<https://ensani.ir/fa/article/2014>

<https://sadafbanoo.com>

<https://article.tebyan.net/UserArticle/AmpShow/921696>

<https://hawzah.net/fa/97598>

<https://article.tebyan.net/UserArticle/AmpShow/921696>

<https://www.hejabstore.ir/page>

<https://karevansadeghiye.ir/175633>

<https://www.iranfunmag.com>
<https://isfahan.navideshahed.com/fa/news/۴۸۲۸۵۵>
<http://pajuhesh.irc.ir/product/note/show/id/8617>
<https://hawzah.net/fa/Article/View/113965>